

ВІДГУК

офіційного опонента
на дисертацію Нікули Наталі Вікторівни
«Формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Представлену на прилюдний захист наукову роботу присвячено **проблемі** формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена необхідністю реформування початкової освіти на компетентнісній основі відповідно до нового Державного стандарту та об'єктивною потребою початкової школи в учителях із високим рівнем методичної культури і професійної готовності до реалізації нововведень у контексті сучасних соціальних потреб та освітніх викликів.

Аналіз змісту дисертації, який **викладено** у вступі, трьох розділах, висновках до кожного з них, загальних висновках, свідчить про ефективність розв'язання Нікулою Н. В. мети дослідження. Структурна чіткість і логічне розгортання процесу дослідження дали змогу його автору сформулювати результати наукових пошуків, що спрямовувалися на виявлення раціональних способів вирішення означеної проблеми та отримання нового знання, яке органічно доповнює теорію і методику професійної освіти.

Дисертантом **забезпечено** єдність і логічний взаємозв'язок методологічних характеристик дослідження: **окреслено** проблему; **коректно сформульовано** тему дослідження та обґрунтовано її актуальність; **визначено** його об'єкт, предмет, мету й завдання; **означено** гіпотезу, обрані й кваліфіковано опрацьовані методи дослідження, концептуальну ідею дослідження; методологічні і теоретичні засади; **виокремлено** етапи науково-дослідної роботи та експериментальну базу дослідження; **здійснено** науковий опис новизни, теоретичного й практичного значення одержаних результатів і **представлено** відомості про їх апробацію й упровадження; **висвітлено** особистий внесок здобувача, публікації, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні засади формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки»** – за результатами вивчення філософської, соціологічної, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури та нормативно-правового забезпечення освітньої галузі дисертантом отримано такі результати:

– **здійснено** ґрунтовний аналіз проблеми формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у педагогічній науці і практиці;

– **розкрито** сутність досліджуваного феномену «методична культура вчителя початкових класів», **обґрунтовано** його зміст і структуру;

– **встановлено**, що методична культура як невід'ємна складова професійної компетентності вчителя початкових класів набула актуальності в контексті реформування загальної середньої освіти;

– у процесі міждисциплінарного вивчення й критичного осмислення досліджуваної проблеми **з'ясовано**, що: а) формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів ученими розглядається з позиції теорії цінностей (Ф. Адлер, М. Гартман, К. Гельвецій, І. Кант, О. Шпенглер та ін.); б) філософії культури (І. Вайт, А. Мюллер, В. Торосян); в) теорії пізнання (Р. Декард, Т. Гобс, Г. Лейбніц, Дж. Локк та ін.).

Окрім того, проблему формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів дисертантом **опрацьовано** у форматі використання її дослідниками різних методологічних підходів, зокрема: *культурологічного*, згідно з яким методична культура розглядається через сукупність культурологічних понять (М. Вебер, М. Гартман, М. Драгоманов, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.); *аксіологічного* – як система педагогічних цінностей (І. Бех, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, О. Кучерявий та ін.); *системного* – як цілісне утворення (В. Безпалько, М. Каган, Н. Кузьміна та ін.); *компетентнісного* – як сукупність знань, умінь і навичок (А. Богуш, М. Євтух, В. Кремень, Н. Ничкало, Л. Онищук та ін.); *особистісно-діяльнісного* – як інтегративне утворення особистісних якостей і професійної діяльності (Л. Виготський, О. Леонт'єв, В. Рибалка, С. Рубінштейн).

За результатами аналізу понятійно-термінологічного апарату з досліджуваної проблеми **встановлено**, що феномен «методична культура» є складовою поняття «методична культура вчителя початкових класів» в ієрархії понять: «культура» – «культура особистості» – «професійна культура» – «професійно-педагогічна культура» – «методична культура»; особистісну й діяльнісну складові методичної культури вчителя початкових класів характеризують визначені дослідницею ціннісно-мотиваційний, когнітивно-праксеологічний, особистісно-творчий, рефлексивно-оцінювальний компоненти.

У дослідженні поняття «методична культура вчителя початкових класів» дисертантом розглядається як сукупність його професійно-особистісних цінностей та якостей, зокрема методичної компетентності та методичної майстерності, що дає змогу творчо здійснювати професійно-методичну діяльність на основі рефлексії, набутого досвіду й саморозвитку з урахуванням нормативних вимог.

У другому розділі – **«Стан формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки»** дисертантом **науково інтерпретовано** результати аналітичного огляду стану питання, якому присвячене дослідження, та **описано** розроблений діагностичний інструментарій щодо визначення рівня сформованості методичної культури майбутніх учителів початкових класів – критерії, показники, рівні та комплекс методик діагностування.

У процесі опрацювання Державного стандарту, навчальних планів і ретельного аналізу змісту програм з професійно-орієнтованих дисциплін дослідницею **з'ясовано**, що процес формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів не є цілісним, а фрагментарним, зі зміщенням акценту на формуванні лише окремих його складових – ціннісної, рефлексивної, особистісної, творчої тощо. Саме цей чинник було покладено в основу обґрунтування обраного напряму експериментальної роботи,

розроблення програми дослідження, формулювання завдань і вимог до проведення педагогічного експерименту, визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості методичної культури майбутніх учителів початкових класів до кожного структурного компонента.

Зауважимо, що в процесі аналітичного огляду стану формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки дисертантом **використано** діагностичний інструментарій щодо визначення рівня сформованості означеного феномену – критерії, показники, рівні та комплекс методик.

Критеріями ціннісно-мотиваційного компонента методичної культури майбутніх учителів початкових класів є: а) *система ціннісних орієнтацій* (показники: загальнолюдські цінності, професійні цінності); б) *професійно-особистісна мотивація* (показники: спрямованість студентів на оволодіння методичною культурою, інтерес до успіху в професійно-методичній діяльності, потреба в професійній самореалізації, бажання кар'єрного зростання).

Критеріями когнітивно-праксеологічного компонента є: а) *методична компетентність* (показники: знання педагогіки та методик викладання навчальних дисциплін початкової школи, методична грамотність, методичне мислення); б) *методична майстерність* (показники: уміння здійснювати види професійно-методичної діяльності вчителя початкової школи; уміння моделювати та розв'язувати педагогічні ситуації; уміння презентувати власний педагогічний досвід, методичні ідеї й розробки).

Критеріями особистісно-творчого компонента є: а) *якості, що мають професійне значення* (показники: комунікативність, організаційні якості, здатність до емпатії, гуманність, мобільність, цілеспрямованість); б) *методична креативність* (показники: здатність до творчої професійно-методичної діяльності; прояв нетрадиційного мислення; оригінальне вирішення педагогічних ситуацій; уміння творчо осмислювати і продукувати нові методичні ідеї).

Критеріями рефлексивно-оцінювального компонента є: а) *здатність до рефлексії й саморозвитку* (показники: самопізнання; вміння здійснювати самоаналіз власної професійно-методичної діяльності; готовність до саморозвитку); б) *здатність до оцінювання професійно-методичної діяльності* (показники: уміння виявляти переваги та недоліки професійно-методичної діяльності, аналізувати навчально-методичні матеріали, вивчати й упроваджувати передовий педагогічний досвід).

Рівнями сформованості методичної культури майбутніх учителів початкових класів є: адаптивно-наслідувальний, репродуктивний, компетентісно-продуктивний, інтегративно-творчий.

Для виявлення рівня сформованості компонентів методичної культури майбутніх учителів початкових класів дисертантом **обрано** комплекс методик, **здійснено** їх опис; **з'ясовано**, які параметри в ході експериментів повинні змінюватися, в яких межах і як ці зміни вимірюватимуться, зокрема: 1. *Рівень ціннісно-мотиваційного компонента визначено* за методиками М. Рокіча «Ціннісні орієнтації; Є. Рогова «Оцінювання професійної спрямованості особистості» та К. Замфір (у модифікації А. Реана) «Вивчення мотивації професійної діяльності». 2. За допомогою тестових завдань з професійно-

орієнтованих дисциплін; експертної оцінки та аналізу звітної документації студентів із педагогічної практики; авторської анкети «Методична культура вчителя початкових класів»; авторського опитувальника «Самооцінювання методичних компетенцій» **встановлено** рівень сформованості когнітивно-праксеологічного компонента. 3. Діагностику рівня сформованості особистісно-творчого компонента **здійснено** через застосування таких методик, як «Оцінювання комунікативних і організаторських здібностей» В. Синявського та Б. Федоришина; «Здатність педагога до емпатії» І. Юсупова; опитувальника креативності Д. Джонсона. 4. Стан сформованості рефлексивно-оцінювального компонента **виявлено** за допомогою таких методик, як «Діагностика рефлексії» А. Карпова, «Схильність до саморозвитку» В. Маралова.

За результатами здійснення констатувального експерименту Наталя Вікторівна дійшла такого висновку: недостатній рівень сформованості методичної культури майбутніх учителів початкових класів в умовах традиційної системи професійної підготовки у вищій школі є очевидним (адаптивно-наслідувальний – 39,74% і репродуктивний – 33,58%), що й зумовило потребу в підвищенні ефективності професійної підготовки студентів у вищій школі через розроблення, обґрунтування й апробацію експериментальної моделі щодо формування означеного феномену.

У третьому розділі – **«Обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності моделі формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки»** – описано її й **відображено** на рис. 1. автореферату, **представлено** програму експериментальної перевірки щодо ефективності її реалізації; **здійснено** аналіз динаміки формування методичної культури за результатами формувального експерименту, **описано** проміжні і кінцеві результати дослідження, надано оцінку повноти вирішення поставлених задач та одержаних результатів.

Структурно **модель формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки** складається з трьох блоків – **теоретико-методологічного, змістово-діяльнісного, результативного.**

Теоретико-методологічний блок визначає мету, завдання, методологічні підходи (аксіологічний, культурологічний, системний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний), принципи (спрямування освітнього процесу на професійно-методичну діяльність; оптимальність змісту, форм і методів професійно-методичної підготовки; варіативність і свободи вибору в методичній діяльності майбутнього вчителя; реалізація професійно-методичної діяльності студентів на рефлексивній основі) та компоненти (ціннісно-мотиваційний, когнітивно-праксеологічний, особистісно-творчий, рефлексивно-оцінювальний) методичної культури майбутніх учителів початкових класів). **Змістово-діяльнісний** – включає: зміст, форми, методи, що спрямовуються на формування структурних компонентів методичної культури майбутніх учителів початкових класів, які впроваджуються послідовно в процесі реалізації ознайомлювально-стимулюючого; навчально-продуктивного; творчо-діяльнісного; рефлексивно-аналітичного етапів. **Результативний** –

відображає критерії і рівні сформованості методичної культури майбутнього вчителя початкових класів.

Експериментальну перевірку ефективності моделі формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів дисертантом *проведено* поетапно. На формувальному етапі студенти спеціальності «Початкова освіта», які входили до ЕГ (195 осіб), вивчали професійно-орієнтовані дисципліни і проходили педагогічну практику з урахуванням модернізованого змісту, форм, методів і засобів навчання, спрямованих на формування кожного компонента методичної культури майбутніх учителів початкових класів, тоді як у КГ (191 особа) професійна підготовка відбувалася традиційно.

Формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів здійснювалася відповідно до ознайомлювально-стимулюючого, навчально-продуктивного, творчо-діяльнісного та рефлексивно-аналітичного етапів у процесі реалізації *педагогічних умов* (створення освітнього середовища, спрямованого на формування системи ціннісних орієнтацій і професійно-особистісної мотивації майбутніх учителів початкових класів; удосконалення змісту, форм і методів освітнього процесу у вищих навчальних закладах, спрямованого на формування компонентів методичної культури; залучення студентів до професійно-методичної діяльності з метою накопичення власного методичного досвіду та формування в них здатності до саморозвитку).

Експериментальна перевірка ефективності моделі засвідчила позитивні зміни в рівнях сформованості методичної культури майбутніх учителів початкових класів. Аналіз одержаних результатів показав, що відсоток студентів ЕГ з інтегративно-творчим (з 6,02% до 13,21% (+7,19%)), системно-продуктивним (з 20,64% до 39,23% (+18,59%)) і репродуктивним (з 33,58% до 40,5% (+6,94%)) рівнями сформованості методичної культури зріс, натомість з адаптивно-наслідувальним рівнем – зменшився (з 39,76% до 7,06% (-32,7%). У студентів КГ відповідні показники не зазнали істотних змін: +2,36%, +0,79%, +1,96, -4,71%.

Точність і достовірність узагальнених результатів дисертантом перевірено за допомогою критерію Пірсона: $\chi^2 = 25,466$, показник якого перевищує критичне значення, що підтверджує гіпотезу дослідження. Виявлено, що різниця в рівнях сформованості методичної культури студентів ЕГ і КГ статистично значуща, що свідчить про ефективність моделі формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки.

Узагальнення результатів проведеного теоретичного й експериментального дослідження засвідчило ефективність виконання сформульованих завдань і дало підстави для формування висновків, що вміщують нові знання, практичні поради і рекомендації та оцінку результатів дослідження, висвітлених дисертантом у двадцяти дев'яти публікаціях, доповідях і виступах на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях і семінарах різних рівнів.

Одержані результати відкривають нові аспекти досліджуваної проблеми і можуть використовуватися на лекційних і практичних заняттях у вищих

педагогічних навчальних закладах, системі загальної середньої освіти, в процесі розроблення підручників, посібників і дидактичних матеріалів.

У додатках дисертантом представлено допоміжний матеріал: таблиці, глосарій, комплекс методик для виявлення стану сформованості методичної культури майбутніх учителів початкових класів, методик щодо визначення рівня сформованості кожного компонента методичної культури, опитувальники, тести, творчі завдання, комплекс вправ та ігор, аналіз (самоаналіз та самооцінка) уроку вчителем, тренінги, індивідуальне методичне портфоліо, зразки оформлення електронного методичного портфоліо, навчальну програму спецкурсу «Методична культура вчителя початкових класів», тематику семінарських занять, навчально-тематичний план курсу «Методична культура вчителя початкових класів», семінар-практикум «Креативний вчитель – запорука професійного успіху», довідки про результати впровадження результатів дисертаційного дослідження.

Отже, виконане дослідження, функціональним призначенням якого є ознайомлення педагогічної громадськості з новими знаннями, отриманими за результатами вивчення досліджуваної проблеми, є **науковим і дисертаційним**.

Методологічний рівень виконаного дослідження визначається мірою відповідності основним вимогам, згідно з якими дисертантом правильно визначено стратегію дослідження; проведений педагогічний експеримент характеризується достатньою тривалістю та обґрунтованим вибором закладів освіти, на базі яких проводилася апробація одержаних результатів; кваліфіковано обрано і реалізовано тактичні засоби методологічного аналізу; конструктивно використано такі аспекти методології педагогіки, як розуміння природи наукового знання, його законів і властивостей (методологічна позиція дисертанта простежується через вироблення ним власного методологічного інструментарію щодо вирішення досліджуваної проблеми); коректна понятійно-категоріальна основа дослідження сприяла висвітленню результатів аналізу досліджуваної проблеми, опису і систематизації достатнього масиву фактів, що розкривають сутнісні ознаки досліджуваного феномену; результати дослідження (наукова новизна, теоретичне й практичне значення, апробація і стан упровадження, публікація результатів) сформульовано й оформлено у формі теоретичних положень і практичних рекомендацій, які раніше не були відомі та зафіксовані в педагогічній науці і практиці.

Достовірність і вірогідність отриманих результатів підкріплено аналізом досліджуваних педагогічних явищ і процесів, забезпечено методологічним обґрунтуванням його вихідних позицій, застосуванням комплексу методів і засобів, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження, кількісним та якісним аналізом експериментального матеріалу, репрезентативністю вибірки.

Високо оцінюючи дисертаційне дослідження Нікули Наталі Вікторівни в цілому, вважаємо за необхідне висловити **такі зауваження та побажання**:

1. Аналіз теоретичних засад формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки варто було б підкріпити науковими аргументами, широко визнаними та багаторазово підтвердженими педагогічною наукою й практикою.

2. Виконане дослідження значно б виграло, якби багатоаспектний аналіз термінів і понять з досліджуваної проблеми, який надає дослідженню глибину та підвищує його об'єктивність, був представлений в окремому параграфі як терміносистема формування методичної культури майбутнього вчителя початкових класів у процесі професійної підготовки.

3. Зміст дисертаційної роботи, який присвячено опису педагогічних експериментів, зокрема параграфи 2.3., 3.3., дещо переобтяжений ілюстративними матеріалами - таблицями і рисунками.

4. У процесі викладу змісту дослідницького матеріалу дисертантом певною мірою порушено таку вимогу, як визначеність і однозначність термінів і понять. (Йдеться про неоднозначність дієслів, які використано у формулюванні завдань дослідження. с. 27. «Виокремити критерії, показники та рівні сформованості методичної культури майбутніх учителів початкових класів». с. 119. «Визначити критерії, показники та рівні сформованості методичної культури майбутніх учителів початкових класів». «При вборі критеріїв і показників ...»).

5. Отримані дисертантом нові прикладні результати бажано було б представити у формі методичних рекомендацій, оскільки наукову новизну виконаної роботи визначають не лише нові теоретичні положення, а й практичні рекомендації, які раніше не були відомі та зафіксовані в педагогічній науці й практиці.

У контексті означеного вважаємо за доцільне наголосити на тому, що ці зауваження і побажання не знижують загальної позитивної оцінки дослідження, яке є результатом успішного здійснення дисертантом цілісного наукового аналізу проблеми формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки та раціонального поєднання результатів педагогічної теорії і практики.

Отже, все означене вище дозволяє стверджувати, що дисертація Нікули Наталі Вікторівни «Формування методичної культури майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки» за актуальністю, змістом, обсягом, якістю оформлення, повнотою викладу та новизною основних результатів задовольняє вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій, а його автор, досягнувши необхідного рівня наукової кваліфікації, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент.....

Л. А. Онищук

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу інновацій та стратегій розвитку
Інституту педагогіки НАПН України

Онищук Л.А.